

Oğuznâme'lere Göre Selçuklu Ailesinin Menşei

The Origin of the Seljuk Family According to the Oğuznâmes

Ömer ÇİFTÇİ¹ Yunus Emre TANSÜ²

¹ Uzman, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Gaziantep, omerciftci99@icloud.com, orcid.org/0000-0002-8057-461.

² Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep, ytansu@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6183-5306.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

24.10.2024

Kabul/Accepted:

14.04.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1572796

Anahtar Kelimeler

Selçuklular, Menşe,
Oğuznâme.

Keywords

Seljuk, Origin, Oğuznâme.

ÖZ

Hanedanlığın bilinen ilk üyesi olan Dukak'ın Oğuz Yabgusuna karşı gösterdiği mukavemetten sonra, bir devlet kurma hayali oluşan Selçuklu ailesinde ilk hareket oğlu Selçuk'un Cend'e göç etmesi ile başlamıştır. Ailenin ilk üyeleri konumunda olan bu iki ismin siyasi faaliyetleri devletin geleceğini doğrudan belirlemiştir. Ancak siyasi faaliyetlerini aydınlatacak farklı zamanlarda yazılmış kaynakların, birbirleri arasındaki tutarsızlıkları sebebiyle kendileri hakkında farklı rivayetler ortaya atılmış ve bir bilgi karmaşasını meydana getirmiştir. Bazı müverrihler de var olan bu karmaşadan yararlanmak suretiyle kendilerince Selçuklu ailesinin menşei, abartılı ve müphem olan ifadelerle aktarmaya çalışmışlardır. Bu hususta dikkatimizi çeken ilk konu, *Oğuznâme* tabanlı eserlerin ailenin menşei hakkındaki rivayet ettikleri müphem ifadeler olmuştur. *Oğuznâme* temelli eserlerin nakilleri Selçuklu ailesinin faaliyetlerini anlamamız bakımından çok değerlidir. Fakat *Oğuznâme* tabanlı eserleri kendi aralarında ve diğer Orta Çağ kaynakları ile karşılaştırdığımız taktirde, rivayetlerde ciddi tutarsızlıkların olduğu görülmektedir. Bundan dolayı *Oğuznâme* adı altında kaleme alınan eserlerin Selçuklu ailesi için ileri sürdükleri rivayetleri, diğer Orta Çağ kaynakları ile karşılaştırılarak incelenmesi elzemdir. Bu sayede Selçuklu ailesi için ortaya atılan rivayetlerin ne gibi amaçlar doğrultusunda ortaya atıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu çalışmamızda Selçuklu ailesinin menşei hakkında bilgiler veren *Oğuznâme* varyantlı eserlerin, rivayet ettikleri bilgilerin hangi amaç doğrultusunda naklettikleri açıklanmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

After the resistance of Dukak, the first known member of the dynasty, against the Oguz Yabgu, the first movement in the Seljuk family, whose dream of establishing a state was formed, started with the migration of his son Selçuk to Djand. The political activities of these two names, who were the first members of the family, directly determined the future of the state. However, due to the inconsistencies between the sources written at different times to illuminate their political activities, different rumours were put forward about them and created a confusion of information. Some historians took advantage of this gap and tried to convey the origin of the Seljuk family with exaggerated and ambiguous expressions. The first issue that draws our attention in this regard is the ambiguous statements about the origin of the family narrated by *Oğuznâme* based works. The narrations of the *Oğuznâme* based works are very valuable for our understanding of the activities of the Seljuk family. However, when we compare the *Oğuznâme* based works among themselves and with other medieval sources, we see that there are serious inconsistencies in the narrations. Therefore, it is essential to examine the narratives put forward by the works written under the name of *Oğuznâme* for the Seljuk family by comparing them with other medieval sources. In this way, it will be better understood for what purposes the rumours put forward for the Seljuk family were put forward. In this study, it will be tried to explain for what purpose the *Oğuznâme* variant works, which provide information about the origin of the Seljuk family, convey the information they narrate.

Atıf/Citation: Çiftçi, Ö. ve Tansü, Y. E. (2025). Oğuznâme'lere Göre Selçuklu Ailesinin Menşei. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 2, 503-518

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ömer ÇİFTÇİ, omerciftci99@icloud.com.

*Bu çalışma, Selçuklu Ailesinin Menşei Ve Erken Dönem Siyasi Tarihleri (Dukak İle Selçuk Bey Dönemi) adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Orta Çağ'da kurulan devletlerin kökeni, özellikle XIX. asırdan itibaren araştırmacıların üzerinde daha fazla durdukları bir konu haline gelmiştir. Kaynaklara göre bu devletlerden bazıları soylarını hanlara dayandırmak suretiyle yüceltmeye çalışırken kimi devletler ise uhrevî rüyalar üzerinden bunu yapmaya çalışmışlardır. Menşee araştırmaları, metodolojik açıdan bakıldığı zaman, Tarih çalışmalarının en güç alanlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Türk-İslâm tarihinde büyük izler bırakmış Selçuklu ailesinin menşee, diğer Türk devletlerinde de olduğu gibi oldukça karmaşık bir durumdur. Bunun önemli bir sebebi, Türkistan'dan İslâm topraklarına göçlerinden önce ve sonra herhangi bir olayı kaleme almamış olmaları veya bunu ertelemiş olmalarından kaynaklıdır. Dolayısıyla hanedanlığın ilk ataları haklarında çağdaş sayılabilecek bir kaynağa sahip değiliz. Ancak Selçuk Bey'in torunu Tuğrul Bey gibi onların soyundan gelenler iktidara ve şöhrete kavuşunca çağdaş ve sonraki dönem yazarları tarafından kroniklere yazılmaya başlanmıştır. Mesela XI. yüzyıl tarihçileri olan Ebü'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, Ebû Saîd Abdülhay b. ed-Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî ve *Târih-i Sîstân* adlı eserin müellifi, Selçuklular'dan Horasan'a girdikleri tarihten itibaren bahsetmeye başlamışlardır (Beyhakî, 1383: 288; Gerdîzî, 1363: 410; *Târih-i Sîstân*, 1381: 241-242). Bu nedenle, Selçuklular'ın erken dönem tarihi, tarihsel gerçekler olarak kabul edilmeden önce dikkatli inceleme gerektiren bir alan hâline dönüşmüştür.

İbrahim Kafesoğlu (Kafesoğlu, 1955: 1-34; 2014: 11-18), S. A. Hasan (Hasan, 1965: 95-208), D. K. Kouymjian (Kouymjian, 1969: 351-353), Zeki V. Togan (Togan, 1981: 182-192; 1982: 110-111), M. Altay Köymen (Köymen, 1957a: 97-108; 1957b: 1-107; 1958: 1-42; 2010: 1-17), Faruk Sümer (Sümer, 1958: 144-150; 1972: 65-75), Osman Turan (Turan, 2021: 54-85), Sergey G. Agacanov (Agacanov, 1969: 163-210; 2002: 243-270), C. Edmund Bosworth (Bosworth, 1967: 116-117), Peter B. Golden (Golden, 1990: 354-357; 1992: 216-223), Sencer Divitçioğlu (Divitçioğlu, 2000: 50-67) ve Omid Safi (Safi, 2002: 585-594) gibi araştırmacılar tarafından bu konu daha genel nitelikli eserlerde defalarca ele alınmıştır. Ancak bütün bu araştırmalar neticesinde tam anlamıyla Selçuklular'ın menşee ile ilgili tatmin edici bir sonuca varıldığı söylenemez. Bu ciddi araştırmaların sonucunda doğru bir sonuca varılamamasının ana sebebi, Selçuklular'ın erken dönem tarihi ile ilgili kaynakların çok az olması ve var olan kaynakların birbirlerinin arasındaki tutarsızlıkları ve kronolojik hatalarının olmasıdır.

Selçuklu tarihi çalışmalarında başvuru en önemli kaynak gruplarından birisi *Oğuznâme*'lerdir. *Oğuznâme* sayı itibarı ile birçok müellif tarafından kaleme alınmış olsa da çalışmamızda sıkça üzerinde duracağımız Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinin içinde bulunan ve bir *Oğuznâme* örneği olarak kabul edilen *Târih-i Oğuzân ve Türkân* bölümüdür. Orta Çağ İslâm dünyasının yetiştirdiği seçkin devlet adamlarından, âlim ve tabiplerden biri olan Reşîdüddin Fazlullâh, bu eserini İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'ın isteği doğrultusunda yazmaya başlamıştır. İlk Çağ'dan itibaren Orta Çağ Avrupası ve İslâm dünyasında birçok kişi kendi inanç, kültür ve düşüncesi doğrultusunda birtakım umumi tarihler yazmışsa da Asya ve Avrupa kıtalarındaki çeşitli kavim ve milletlerin tarihlerini ilk defa tarafsız bir şekilde kaleme alan Reşîdüddin Fazlullâh olmuştur (Şeşen, 1993: 132; Günaltay, 1991: 260-286). Ancak Reşîdüddin Fazlullâh bu tarafsızlığını Selçuklu ailesinin erken dönem tarihi hakkında bilgiler verirken pek de koruyamamıştır. Müellif, eserinin gerek *Oğuznâme* bölümünde gerekse de Selçuklu Devleti'ni anlatmak için ayırdığı bâbında ailenin menşee hakkında yersiz bir rivayette bulunmak suretiyle hanedanlığın soyunu sıradan kişilere dayandırmaya çalışmıştır. Böyle bir rivayetin var olması, bazı araştırmacılar tarafından kabul görülmüş ve ailenin aslında asil bir soydan gelmediğini, kendi başlarına en alttan gelerek böyle bir güce kavuştuklarını dile getirmişlerdir (Togan, 1981: 182-192; Agacanov, 2002: 243-270). Bu durumda ailenin menşee hakkında fikir ayrılıklarına sebep olmuş ve ortak bir payda da buluşulamamıştır.

2. Oğuznâme'lere Göre Selçuklu Ailesinin Menşee

Genel kapsamlı bir şekilde ilk büyük Türk-İslâm devletini kuran Selçuklular, 24 Oğuz boyunun içinde yer alan Kınık boyuna mensup bir hanedanlıktır. Bu hanedanlığın sınırları kısa bir zaman diliminde Anadolu sınırlarına kadar dayanması ile birlikte, siyasî ve askerî çekişmeler ile yıpranan Seyhun, Balhan ve Mangışlak bölgelerinde bulunan Oğuz kitleleri Selçuklulara katılmaya başlamışlardır. Hâliyle büyük bir nüfus sorunu ile karşı karşıya kalan Selçuklu Devleti, Oğuz boylarını kitleler hâlinde İran, Suriye, Irak ve Anadolu bölgelerine göndererek, zikredilen bölgelerinin Türkleşmesine ve devlet sınırlarının genişlemesini

sağlayarak, uzun yıllar boyunca etkisi sürececek bir askerî politikaya çevirmeyi başarmışlardır. Aynı zamanda bu göçebe toplulukların yanı sıra âlimler, şeyhler, dervişler, tacirler ve zanaatkarlar da katılmış ve gittikleri bölgelerin kültürel ve ekonomik düzeylerine doğrudan etki etmeyi başarmışlardır (Çınar, 2015: 302). Kâşgarlı Mahmud, Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, Sadruddîn el-Hüseynî, Hamdullah el-Müstevfî el-Kazvîni, Cemâl-i Karşî, Seyyid Lokmân b. Hüseyin, Yazıcızâde Ali, Ebûlgazi Bahadır Han, Bayatî Hasan b. Mahmud ve Mehmed Neşrî (Kâşgarlı Mahmud, 1985: I, 55; Reşîdüddin, 1999: 5; Togan, 1982: 77; Hüseyinî, 1933: 3; Kazvîni, 1387: 426; Cemâl-i Karşî, 1898: 135; Seyyid Lokmân, 1854: 2; Ebûlgazi Bahadır Han, 59; Bayatî Hasan, 1331: 36; Mehmed Neşrî, 1949: I, 22) gibi müelliflerin Selçuklular'ın Kınık boyundan olduklarını eserlerinde açık bir şekilde nakletmiş olmaları, hanedanlığın hangi boya mensup olduğu hakkında bir şüpheyi yer bırakmamıştır.¹

Selçuklular'ın menşei ile ilgili ana kaynaklarda birtakım bilgiler zikredilmektedir. Bu kaynakları üç ana gruba ayıracak olursak ilk grup, Selçuklu ailesinin ilk dönemleri hakkında değerli bilgiler verdiğini düşündüğümüz *Meliknâme* adlı eserden yararlanmış müelliflerin eserleridir. Bu müellifler, Mîrhând, Ebû'l-Ferec (İbnü'l-İbrî), Sadruddîn el-Hüseynî, İbnü'l-Esîr ve Kemâlüddîn İbnü'l-Adîm'dir. İkinci grup ise, özellikle Selçuklular'dan bahsetmek için kaleme alınan eserler olan *Selçuknâme*'lerdir. Zahîrüddîn-i Nîsâbü'rî, İmâdüddîn el-İsfahânî, Bündârî, Muhammed b. Ali er-Râvendî, Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî, Ahmed b. Mahmûd, Anonim *Selçuknâme*, Kerîmüddîn Aksarâyî ve İbn Bîbî gibi müelliflerin eserleri birer *Selçuknâme* örneğidir. Son grup ise, Türkler'in tarihi, devlet anlayışı, yönetim sistemi, dünya görüşü ve kültürleri hakkında değerli bir kaynak olan *Oğuznâme*'lerdir. Bu üç grupta bulunan her müellif detaylı veya yüzeysel bir şekilde, Selçuklu ailesinin menşei hakkında bilgiler aktarmaktadır. Bu üç gruptan bizim üzerinde detaylı bir şekilde durmamız gereken grup *Oğuznâme*'lerdir. Çünkü *Oğuznâme* grubuna dahil eserlerin Selçuklu ailesi için zikrettiği menşe, diğer gruplarda bulunan eserlerin verdiği malumatlardan oldukça farklıdır. Bu durumda, Selçuklu ailesinin menşei hakkında birtakım ihtilaf sebep olduğu gibi, ailenin soyu sıradan kişilere bağlanmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı *Oğuznâme* varyantlı eserlerin, neden diğer eserlerden çok farklı bir soy ağacı zikrettiğinin belirlenmesi ve bu konudaki ihtilaflara son verilmesi elzemdir.

Sayı itibariyle hayli kalabalık olan *Oğuznâme*'ler,² Türk cihan devleti mefkuresi ve dünyaya hâkim olma düşüncesi hakkında o zamanki tarihi eserlerin, yazılı kaynakların verdiği bilgilerden daha detaylı ve dolgun bilgiler içermektedir (Bayat, 2019: 371). *Oğuznâme*, Türkler için her zaman önemli bir eser olup, bu durum tarihi kaynaklarda dile getirilmektedir. Memlûk dönemi tarihçilerinden biri olan Aybek ed-Devâdârî, *Dürerü't-Ticân ve Gureru Tevârihi'z-Zamân* adlı eserinde Moğol ve Kıpçaklardan bahsettiği bölümde *Oğuznâme*'nin Türkler için öneminden şöyle bahsetmektedir: “*Türklerde de Oğuznâme adında bir kitap bulunmaktadır. Bunu kendi aralarında gezdirirler. İçinde başlangıçları ve ilk hükümdarları zikredilir ki o da Oğuz Han'dır*” (Ögel, 1993: I, 485; İnan, 1954: 21; Ercilesun, 1986: 13). Bundan dolayı *Oğuznâme*'ler de zikredilen bilgiler, Türk tarihi çalışmalarında son derece önem arz etmektedir. *Oğuznâme*'ler sayı itibariyle birçok müellif tarafından kaleme alınmış olsa da burada üzerinde duracağımız Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinin içinde bulunan *Târîh-i Oğuzân ve Türkân* bahsi, Yazıcızâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinin birinci bâbını oluşturan *Oğuznâme* bölümü, Seyyid Lokmân b. Hüseyin'in *Oğuznâme*'si, bir *Oğuznâme* örneği olarak kabul edilen Bayatî Hasan b. Mahmud'un *Câm-ı Cem-Âyîn*, Salır Baba Gulaloğlu'nun *Târîh-i Salır Baba*, Bayburtlu Osman'ın *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân* ve Enverî'nin *Düstûrnâme-i Enverî* adlı eseridir.³

Reşîdüddin Fazlullâh tarafından kaleme alınan *Câmiu't-Tevârih* adlı eserin içinde bulunan *Târîh-i Oğuzân ve Türkân* bölümü, bir *Oğuznâme* örneği kabul edilmektedir. Reşîdüddin Fazlullâh, eserinin bu bölümünü

¹ Selçuklu hanedanını Kınık boyundan gösteren müelliflerden farklı olarak XIII. yüzyıl Ermeni tarihçisi Vardan Areveltsi, Selçukluları İran'da önemli bir rol oynayan Döğer boyundan göstermiş olsa da hiçbir ana kaynak bu rivayeti desteklememektedir (Vardan Areveltsi, 1862: 96). Claude Cahen, Selçuklular üzerine yaptığı bir makale çalışmasında Vardan Areveltsi'nin rivayetine dayanarak Selçuklu ailesinin Döğer boyundan geldiğini kabul etmektedir (Cahen, 1948: 179-180). Ancak araştırmacının bu iddiası hiçbir ana kaynağa dayanmayan yersiz bir söylemden ibaret olduğu aşîkârdır.

² Yazılmış bütün *Oğuznâme*'ler hakkında geniş bilgi için bk. Korkmaz, 2020: 14-31; Bayat, 2019: 371-372.

³ *Düstûrnâme-i Enverî*, XV. yüzyıl ortalarında yaşadığı tahmin edilen Enverî mahlaslı bir kişi tarafından kaleme alınmış manzum bir eserdir. Ancak eserin müellifi hakkında yeterince bilgi olmadığı gibi gerçek ismi de tespit edilememiştir. Geniş bilgi için bk. Bursalı Mehmed, 1975: III, 33; Babinger, 1982: 34; Özcan, 1994: 49.

oluştururken İslâmî değerleri göz önüne alarak kaleme almıştır. Bundan dolayı Reşîdüddin Fazlullâh'ın kaleme aldığı bu bölüm, *Oğuznâme*'nin İslâmî varyantlarından biri olarak kabul edilmektedir. Reşîdüddin Fazlullâh, *Târih-i Oğuzân ve Türkân* bölümünde ilk olarak Oğuz Han'ın doğuşunu, yayılışını ve Türk boylarına lider olmasından sonra gerçekleştirdiği faaliyetlerini anlattıktan sonra, Oğuz Han'ın soyundan gelen hanların faaliyetlerini zikretmektedir. Müellif eserinin son bölümlerinde Sâ mânîler, Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar ve Salgurlular'ın menşei ve tarihleri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, “*Oğuz ve onun ahfadının ahvali ve açıklaması, Türk Sultan ve hükümdarlarının anılması, Allah'ın yardımı ile tamam oldu*” sözleriyle eserinin bu bölümünü tamamlamaktadır (Togan, 1982: 77). Reşîdüddin Fazlullâh, eserinin bu bölümünde Sâ mânîler, Gazneliler, Selçuklular ve Hârizmşahlar'ın menşei hakkında bilgiler zikrettiği gibi Selçuklular'ın menşei hakkında da birtakım rivayetler nakletmektedir. Nakilde geçen ifadeler şöyledir: “*Türk padişahlarının hargâhtıraş'ı⁴ olan Keraküçi Hoca'nın oğlu Tokşurmuş soyundan gelen Tuğrul, Kınık urukundan sultan idi*” (Reşîdüddin, 1999: 5; 2005: 94; Togan, 1982: 77).

Selçuklular'ın menşei hakkında bilgiler veren bir diğer eser ise Seyyid Lokmân b. Hüseyin Urmevî'dir. 1569 tarihinde Urmiye/Azerbaycan'da dünyaya gelen müellif, birçok eser kaleme almıştır (Kütükoğlu, 2003: 208-209). Ancak bizim için burada dikkate değer eseri *Oğuznâme-i Seyyid Lokmân* adlı eseridir. Seyyid Lokmân, *Oğuznâme* adlı eserinde Selçuklular'ın soyunu Oğuzlara bağlamakla birlikte, Oğuz Han'ın soyunu da Hz. Adem'e dayandırmaktadır. Buradan yazarın öteki *Oğuznâme* yazarlarına benzer biçimde, Oğuz tarihinin İslâmî varyantlarını kaynak olarak almış olduğu anlaşılmaktadır (Bayat, 2006: 26). Seyyid Lokmân, XVI. yüzyılda kaleme almış olduğu *Oğuznâme* adlı eserinde Selçuklu ailesinin menşei ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir: “*Selçuk bin Dükak ibni Ertuğrul bin Lokmân Han ki Tokşurmak bin Gürcü Hoca neslinden ve Kınık soyundandır*” (Seyyid Lokmân, 1854: 2).

Yazıcızâde Ali tarafınca kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserin ilk bâbını oluşturan *Oğuznâme* bölümü, özellikle İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk devletlerinin idari, siyasî ve kültürel durumlarından bahsetmesi bakımından değerli bir kaynaktır. Ancak Yazıcızâde Ali *Oğuznâme* bölümünü kaleme alırken, Reşîdüddin Fazlullâh'ın eserinden istifade etmiş olsa da Selçuklular'ın soy ağacı ile ilgili herhangi bir malumat vermeyerek sessiz kalmayı tercih etmiştir. Yazıcızâde Ali, *Oğuznâme*'sinde Selçuklular ile ilgili ilk şu bilgileri zikretmektedir: “*Türkistan iklimlerinde baş gösteren fetreti ortadan kaldırmak üzere, bahadır, tedbirli ve uğurlu Kınık uruğundan Lokmân Han'ı hükümdar yaptılar. Çünkü o, hanlık etmiş kişilerin soyundandır*” (Yazıcızâde Ali, 2017: 29).

Bir diğer *Oğuznâme* kaynaklı eserimiz Bayatî Hasan b. Mahmud tarafından kaleme alınan *Câm-ı Cem-Âyîn* adlı eserdir. Müellifin aktardıklarına göre, elinde bulundurduğu *Oğuznâme*'yi Cem Sultan'ın isteğiyle özetleyerek ona sunmuştur (Bursalı Mehmed, 1975: III, 33; Babinger, 1982: 34; Özcan, 1993: 43). Eserde Osmanlı ailesinin ataları ve Kayı boyunun önde gelen kişilerinden söz edilmesinin yanı sıra, Selçuklular'ın nesebinden de bahsedilmiştir. Bayatî Hasan eserinde, Reşîdüddin Fazlullâh'ın Selçuklular için verdiği nesebin bir benzerini yenileyerek zikretmektedir. Bayatî Hasan'ın Selçuklular'ın nesebi için aktardığı bilgiler şu şekildedir: “*Selçuk b. Dükak Ertuğrul b. Lokmân hanın Tok Temur İbn-i Kerekici Hâce neslinden ve Kınık soyundan*” (Bayatî Hasan, 1331: 36).

Reşîdüddin Fazlullâh, Seyyid Lokmân ve Bayatî Hasan b. Mahmud'un naklettiği bu bilgilerde şüphesiz dikkatimizi çeken ilk konu, Selçuklular hakkında rivayet ettikleri soy kütüğüdür. *Oğuznâme* varyantlı eserler dışında hiçbir kaynaktan denk gelinemeyen bu şeceredeki isimler hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Selçuklulara atfedilen bu şecerenin arkasında ne gibi bir maksadın olduğunu daha iyi anlayabilmek adına, bu isimleri kaynakların verdiği sınırlı bilgiler ile açıklamak gerekmektedir.

Rivayet edilen bu soy kütüğünde ilk kişi Keraküçi Hoca veya Gürcü Hoca adındaki zattır. Gerek *Meliknâme* bazlı eserlerde gerekse de bu soy kütüğünü rivayet eden müelliflerin eserlerinde onun hakkında elimizde pek bir bilgi yoktur. Tek bilgi, kendisinin Oğuzlar arasında çadır ustası olarak tanınmasıdır. Keraküçi ismi, eski Türk yazıtlarında “çadır iskeleti yapan kişi” veya “çadırcı” anlamına gelmektedir (Gabain, 1950: 313). Bu isim, XI. yüzyılda Türkmenler tarafından da kullanılmıştır.⁵ Yine bu isim, Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânü*

⁴ Hargâh, büyük çadır anlamına gelirken, Hargâhtıraş da çadır yapan kişi manasına gelmektedir. bk. Enverî, 1373: 40.

⁵ Bu kelime “gerege” haline dönüşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Kazakça “ağaç çadır iskeleti” anlamına gelirken, Türkmençe “çadır yapımında kullanılan ağaç” anlamına gelmektedir. bk. *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, 2016: 436.

Lugâti't-Türk adlı eserinde de zikredilmektedir.⁶ İkinci isim olarak zikredilen “Hoca” lafzı, daha çok Farsça kökenli bir isim olarak kabul edilmekle beraber, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde geçen, yaşlı veya danışılan kişi manasında kullanılan “Koca” lafzı ile linguistik açıdan benzerliği sebebiyle kelimenin eski Türkçeden türediği iddiasını da ortaya çıkarmıştır (*Kitâb-ı Dedem Korkud*, 1916: 113; Köprülü, 1987: 21). Saygı duyulan, bilgi danışılan kimse manasına gelen bu kelime (Pakalın, 1993: I, 845), müellif tarafından onun Oğuzlar arasında yaşından dolayı saygı duyulan ve iş danışılan kimse olduğunu düşünerek bu ismi eklemiş olması muhtemeldir.

Rivayet edilen soy kütüğündeki ikinci kişi Toksurmuş⁷ adındaki kişidir. Bu kişi soy kütüğündeki Keraküçi Hoca'nın oğludur. *Oğuznâme* de geçen rivayete göre o da babasının mesleğini devam ettirerek çadır ustası olmuştur. Kendisi Kınıklar arasında durumu pek yerinde olmayan sıradan bir kişi olarak ön plana çıkmaktadır. Bir gece rüyasında göbeğinden kökü kuvvetli ve dalları çok, üç ağaç biterek göğe doğru yükseldiğini görmüş ve bunu Oğuzlar arasında bilge biri olarak kabul edilen Miran Kâhin'e anlatmıştır. Miran Kâhin onun gördüğü bu rüya neticesinde üç oğlunun da ileride hükümdar olacağını söylemiştir. Nitekim nakledilen rivayetin devamında Toksurmuş'un üç oğlu Dukak, Tuğrul ve Arslan, Kınık Boyu lideri Ali Han'la savaşmış ve hükümdarlıklarını ilan etmişlerdir.⁸

Soy kütüğünde rivayet edilen üçüncü kişi ise Ertuğrul b. Lokmân adındaki kişidir. X. yüzyılda yaşamış Arap din bilgini ve seyyah olan İbn Fadlân, *Risâletü İbn Fadlân* adlı eserinde Oğuzları anlatırken, ordu kumandanı (sübaşı) olarak bilinen Etrul b. el-Katağan adında bir kişinin kendisini burada misafir ettiğini nakletmiştir.⁹ Zeki V. Togan'da İbn Fadlân'nın zikrettiği bu kişiye dayanarak, Seyyid Lokmân b. Hüseyin'in Selçuklular için zikrettiği soy silsilesini doğru kabul etmektedir. Togan'a göre, Selçuklular'ın ilk dönemlerinde zikredilen isimler genellikle Arap ve Fars kaynakları tarafından farklı şekillerde yazılmış ve karıştırılmıştır. Bundan dolayı İbn Fadlân'daki Etrul isminin, Oğuz destanlarında geçen Ertuğrul isminin Etrul şeklinde yazılmasından muharref olması gibi, Oğuz rivayetlerindeki Lokmân da İbn Fadlân'daki Katağan isminin muharrefi olabileceğini öne sürmektedir. Togan, sadece bu görüşü ile sınırlı kalmayarak Etrul b. el-Katağan ve Dukak'ın abi-kardeş olabileceği fikrini de ortaya atmaktadır (Togan, 1981: I, 184). Türk tarihi çalışmalarında çok değerli eserleri bulunan merhum tarihçi Zeki V. Togan'ın gerek Selçuklular çağında gerekse de hanedanlığın yıkılışından çok uzak olmayan yüzyıllarda aile hakkında geniş bilgiler

⁶ “كراكو” Keregü: Türkmenlerce ‘çadır’ demektir, göçebelere ‘kışlık ev’ anlamına gelir” (Kâşgarlı Mahmud, 1985: I, 447).

⁷ Bu isim, müellifi belli olmayan bir Oğuznâme de “Tokuş Koca” şeklinde zikredilmektedir. bk. “Oğuz Destanından Bir Parça”, 1934: 248.

⁸ “Bu Oğuz kümesi arasında Toksurmuş İci adlı yoksul bir çadırcı vardı. Bu çadırcı, Keraküçi Hoca'nın oğlu idi. Toksurmuş İci'nin üç oğlu vardı. Tukak, Tuğrul, Arslan (Kılıç Arslan). Oğuz beyleri arasında Emirân Kâhin adlı bir bilgin vardı. Emirân Kâhin, gizliliği bilen ve gelecekte ne olacağını anlayabilen bir insandı. Beylerin başı Kayı Korkut, ona Ali Han'la olan yağlığın nereye varacağını sordu. Miran Kâhin bir saat düşündükten sonra, Korkut Bey'e ‘Sizin aranızdan doğru, âdil, alp ve cömert bir kişi çıkacaktır’ dedi. Aynı günün gecesi Toksurmuş İci bir düş gördü: Göbeğinde kökü kuvvetli ve dalları çok, üç ağaç biterek göğe doğru yükselmişti. Miran Kâhin, Toksurmuş'a: ‘Bu düşü kimseye söyleme, senin üç oğlun da padişah olacaktı’ dedi. Toksurmuş, bu cümle karşısında şaşırıldı. Çünkü pek yoksul idi. Bununla beraber iki üç çadır yapıp sattı ve elde ettiği para ile koyunlar satın alıp etlerini sadaka olarak dağıttı. Toksurmuş'un oğulları alp ve yiğit kimseler olup av usullerini de iyi biliyorlardı. Bu sebeple onlara kuş beyliği verildi. Toksurmuş'un ortanca oğlu olan Tuğrul, az sonra 40 bin atlı çıkaran bu Oğuz kümesinin başı oldu. 20 bin atlı ile üzerine gelen Ali Han'ın oğlu Şah Melik'i yenip, onu bazı beyleri ile tutsak etti. Şah Melik askerler arasında iki parça edilerek öldürüldü. Tuğrul şöyle dedi: ‘Kim padişah olursa iyi gelenek ve görenek kurması gerekir. Şah-Melik kötü hareketlerinin cezasını ve çirkin davranış ve suçlarının karşılığını buldu’. Ali Han Tuğrul'un sultan olup Şah-Melik'i öldürdüğü haberini duyunca üzüntü ve kederinden hastalanıp iki sene sonra vefat etti ve saltanat Tuğrul'un üzerinde kaldı. Etraf ve çevre ülkelere elçiler gönderip devleti adalet, doğruluk ve iyilik esasında kurdu. Dünyanın dört köşesinden vergi topladı. Büyük kardeşi Tukak'ı Gazne ve o yöreye hükmetmesi için gönderdi. Küçük kardeşi Arslan'ı Rum ve ona komşu yerlerin beyliğine tayin etti” (Togan, 1982: 73-74). Ayrıca bk. Sümer, 1959: 379.

⁹ “Bahsettiğimiz kişilerin yanından ayrıldıktan sonra ordu kumandanlarının (sübaşının) yanına vardık. Onun adı Etrul b. el-Katağan'dı. Kalmamız için kubbeli Türk çadırları kurdu. Onlara bizi yerleştirdi. Geniş bir ailesi, kalabalık maiyeti, büyük evleri (çadırları) var... Gece olunca tercümanla beraber Etrul'un yanına girdim. Kubbeli çadırında oturuyordu. Yanımızda Nezîr el-Haramî'nin ona yazdığı mektup vardı. Mektupta onu İslâm dinine girmeye teşvik ediyordu... Sübaşıya, Nezîr el-Haramî'nin yazdığı mektubu okudum. ‘Dönünceye kadar size kesin bir şey söylemeyeceğim. Ne yapacağımı sultana (Halife'ye) yazarım’ dedi... Türkler onun aralarından en iyi süvari olduğunu söylüyorlardı. Bir gün bizimle beraber atına binmiş gidiyordu. Üzerimizden uçarak bir ördek geçti. Hemen Etrul (sübaşı) yayını çekti, ördeğin altına doğru atını sürdü. Ona bir ok attı, düşürdü” (İbn Fadlân, 1987: 101-102; 1975: trk. trc., 37).

veren kaynaklara bakmayarak, XVI. yüzyılda yaşamış Seyyid Lokmân b. Hüseyin'in eserine dayanarak bu seçereyi doğru kabul etmiş olması, onun bu konuda titiz davranmadığının göstergesidir. Reşîdüddin Fazlullâh tarafından Selçuklu ailesine nispet edilen bu seçere Zeki V. Togan dışında Oğuzlar ve Selçuklular hakkında yaptığı değerli çalışmaları ile tanınan Sergey G. Agacanov tarafından da doğru kabul edilmektedir. Her iki değerli tarihçinin bu konuda yanlış bir yol izledikleri aşîkârdır. Bundan dolayı uydurma bir hikâye ile başlayan bu soy meselesinin, Selçuklu ailesi ile hiçbir alakasının olmadığı düşüncesine katkıda bulunmak adına, bu konuya detaylı bir şekilde değinmemiz elzemdir.

İlk olarak Reşîdüddin Fazlullâh'ın Kınık boyunun yükselişi hakkında rivayet ettiği hikâyeye baktığımızda aklımıza ilk takılan soru, Tokşurmak'ın oğulları rivayete göre hükümdar olmuşken, nasıl olurda Dukak ve oğlu Selçuk bir Yabgu'nun hükümdarlığı altında sübaşı görevinde bulunmuşlardır? Bu durumda iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Birincisi Tokşurmak'ın oğullarından sonra Kınık boyunun bir mevki düşüklüğü yaşadığı, ikincisi ise rivayet edilen bu hikâyenin Selçuk ailesi ile hiçbir alakasının olmadığıdır. Elbette bizim için ikinci görüş daha akla yatkın ve doğruluğu kanıtlanabilir bir durumdur. İkinci görüşü izah edebilmek adına Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Oğuzname*'sinden sıkça atıfta bulunarak eserini kaleme alan Ebûlgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* adlı eserine bakmakta yarar vardır. Ebûlgazi Bahadır Han'ın rivayetine göre Tokşurmak'ın oğullarından sonra hükümdarlığa geçen en son kişi de vefat edince, Oğuz ülkesine padişah olan Kınık uruğundan Selçuk Bey önderliğinde birçok kişi buralara gelerek hâkimiyet sağlamaya çalışmışlardır.¹⁰ Yine aynı müellif eserin ilerleyen bölümlerinde bir konuya dikkat çekmeye çalışmıştır ki bu konunun ehemmiyeti açısından son derece önemlidir. Ebûlgazi Bahadır Han, Selçuklular'ın soylarını hanlara dayandırmaya çalışmalarından sonra, bu durumu sert bir dille eleştirmiş ve Oğuz ülkesine son padişahlık edenlerin Tokşurmak'ın soyundan olan Kükem Bakuy ile Serenk¹¹ olduğunu zikrederek Selçuklular'ın neseplerini han soyundan getirmeye çalışmalarını reddetmiştir.¹²

Ebûlgazi Bahadır Han'ın zikrinden ilk anladığımız durum, Kınık boyunun uzun yıllar boyunca Oğuzlara padişahlık ettiğini ancak daha sonra Kınık uruğundan son padişahın ölümü üzerine boşalan tahtı Selçuklular'ın almaya çalıştığıdır. Fakat bu durum Selçuklu ailesinin en üst şeceresi için rivayet edilen hikâyeye ters düşmektedir. Şöyle ki, rivayete göre Tokşurmak'ın oğulları ve onların soyundan gelen kişiler sırasıyla hükümdar olmuşken, Kınık uruğundan ve Tokşurmak'ın soyundan olduklarını iddia ettikleri Selçuklular'ın hükümdarlık mücadelesi içerisine girmiş olmaları, hanedan ailesine nispet edilen bu soy şeceresinin dışında tutmaktadır. Eğer ki Selçuklular'ın rivayet edilen hikâyedeki kişilerle bir akrabalık bağı olmuş olsaydı bir mücadele içerisine girmek yerine doğrudan bu hakka sahip olabilirdiler. Ancak görülüyor ki Selçuklular bu siyasî gücü kazanabilmek adına göç etmeyi ve göç ettikleri yerlerde savaşmayı seçmişlerdir. Ebûlgazi Bahadır Han'ın yegâne amacı Reşîdüddin Fazlullâh'ın Selçuklular'ın en üst şeceresi için rivayet ettiği hikâyeyi aksettirmek olduğu bir gerçektir. Ancak Selçuklulara karşı sert tutumundan dolayı bu hikâyenin Selçuklu ailesi ile ilgili olmadığı son rivayetinden de anlaşılmaktadır.

Zeki V. Togan ve Sergey G. Agacanov'un Selçuklulara atfedilen bu soy şeceresini neye dayanarak kabul ettiklerine gelmeden önce, bu nesebi zikreden müelliflerin rivayetlerindeki farklılıklara değinmek doğru olacaktır. Seyyid Lokmân ve Bayatî Hasan b. Mahmud tarafından yazılan *Oğuznâme*, Reşîdüddin Fazlullâh'ın eserinin bir benzeri olduğu aşîkârdır.¹³ Ancak bu müelliflerin Selçuklular için naklettikleri şecereelerde birtakım farklılıklar mevcuttur. Seyyid Lokmân, Reşîdüddin Fazlullâh'ın verdiği şecereye

¹⁰ "Kökem Bakuy hayatını kaybettikten sonra kardeşi Sereng'i (Tokşurmak'ın oğullarından sonra padişah olan son kişi) padişah olarak kabul ettiler. Sereng'e on yıl padişah kaldıktan sonra o da hayatını kaybetti. Ondan sonra Oğuz İli'ne padişah olan Kınık uruğundan Selçuk Bey liderliğindeki birçok kişi buralara göç edip Hocend şehrine geldiler..." (Ebûlgazi Bahadır Han, 81).

¹¹ Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Oğuznâme*'sine göre Tokşurmak'ın soyundan gelen bu kişiler, kardeşirler ve bu soyun son padişahlarıdır. bk. Togan, 1982: 75-76.

¹² "Selçukîler Türkmen olup, kardeşiz diyerek, Oğuz ülkesine ve halka faydası dokunmadı. Padişah olunca, Türkmen'in Kınık uruğundanız. dediler. Padişah olduktan sonra Efrâsiyâb'ın bir oğlu Keyhüsrev'den kaçıp, Türkmen'in Kınık uruğunun içine varıp burada büyüüp kalmıştır, biz onun oğulları ve Efrâsiyâb'ın neslinden oluyoruz, deyip, atalarını sayıp, otuz beş göbekte Efrâsiyâb'a eritirdiler. Oğuz ülkesi Kükem Bakuy ile Serenk'ten sonra, kendi başına, padişah çıkarıp oturamadılar..." (Ebûlgazi Bahadır Han, 82).

¹³ Yazılış tarihi bakımından Bayatî Hasan b. Mahmud'un eseri, Seyyid Lokmân b. Hüseyin'in *Oğuznâme* eserinden daha önce yazılmıştır (Bursalı Mehmed: III, 33; a.e., III, 95). Ancak Seyyid Lokmân'ın *Oğuznâme*'si doğrudan Selçuklu tarihini ele aldığı için sıralamada öncelik tanındı.

eklemeler ve değişiklikler yaparak nakletmiştir. Mesela Seyyid Lokmân verdiği şecerede “Ertuğrul b. Lokmân” ismi bulunurken Reşidüddin Fazlullâh’ın naklinde bulunmamaktadır. Aynı şekilde Reşidüddin Fazlullâh’ın “Keraküçi Hoca” şeklinde yazdığı kişiyi Seyyid Lokmân “Gürcü Hoca” olarak nakletmektedir. Bayatî Hasan ise Seyyid Lokmân’ın naklinde olduğu gibi “Ertuğrul b. Lokmân” ismini zikretmiş, Seyyid Lokmân’ın “Gürcü Hoca” şeklinde kaydettiği ismi de Reşidüddin Fazlullâh’da geçen “Keraküçi Hoca” lafzının bir benzeri olarak “Kerekici Hâce” şeklinde kaydetmektedir (Fazlullâh, 1999: 5; 2005: 94; Seyyid Lokmân, 1854: 2; Bayatî Hasan, 1331: 36). Müelliflerin rivayetleri arasında dikkat çekici bir farklılık daha vardır ki o da Selçuk Bey’in babasının isim meselesidir. Bu ismi Reşidüddin Fazlullâh “Lokmân” olarak kaydederken, Seyyid Lokmân ve Bayatî Hasan ise *Meliknâme* bazlı eserlerin ve diğer Orta Çağ kaynakların da ortak ifadesi ile “Dukak” şeklinde zikretmektedirler (Mîrhând, 1338: VI, 235; Azîmî: 2006, 16; İbn Hallikân, 1977: V, 63; Ömerî: 2010, XXVI, 231; Hândmîr, 1380: II, 479; Mekîn, 1625: 267; 1657: fr. trc., 276; Zehebî, 1984: XVIII, 106).

Zeki V. Togan’ın bu şecereyi doğru kabul etmesinin arkasında yatan en önemli etmen, Seyyid Lokmân’ın eserinde zikredilen “Ertuğrul b. Lokmân” ismi olmuştur. Togan, yukarıda da zikrettiğimiz gibi İbn Fadlân’da geçen ve Oğuzlar arsında yüksek bir mevkiye sahip olan “Etrul b. el-Katağan” ismini “Ertuğrul b. Lokmân” ile bağdaştırmak suretiyle bu soy şeceresini Selçuklulara atfedilmesinde bir beis görmemiştir. Ancak merhum profesörün bu keskin ifadesi, tarih araştırmalarında izlenmesi gereken usullerden epey uzaktır. Tarih araştırmalarında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hakkında çok önemli bir eser bırakan¹⁴ merhum profesörün bu konuda kendi ilmi şahsiyetine ters bir çalışma sergilemiş olması da şaşırtıcı bir durumdur. Selçuklular hakkında erken dönem kaynaklarının verdiği rivayetlere bakmadığı gibi kaynaklar arasında herhangi bir karşılaştırma yapmamış ve sadece kaynak olarak, XVI. yüzyılda kaleme alınmış bir *Oğuznâme* eserini baz almıştır. Merhum profesör tarafından linguistik açıdan da pek değeri olmayan bu isim birleştirme çabası alelacele yapılmış bir iş gibi gözükmektedir (Kafesoğlu, 1955: 29).

Sayın profesörün Selçuklular tarihi için birinci elden kaynak olarak kabul edilen hiçbir eser ile bu konuyu mukayese etmemiş olmasının yanı sıra kökeni konusunda tam bir belirginlik olmamakla beraber ağırlıklı olarak Farsça kökenli bir isim olarak kabul edilen “Hoca” kelimesini görmezden gelmiş olması da dikkatimizi çeken bir durum olmuştur. Fars dilinde “Hâce” şeklinde kullanılan bu isim Türkçede “Hoca” şeklinde kullanılmıştır. X. yüzyıl öncesi Fars kaynaklarında da “Hâce” şeklinde kullanılan bu isim (Nerşahî, 1984: 68), zaman zaman idari bir ünvan olarak da kullanıldığı görülmektedir.¹⁵ Bu kelime Gazneliler devrinde resmi bir mahiyet kazanarak “hâce-i büzürg” şeklinde hükümdardan sonra gelen veziri tanımlamak için kullanılmıştır (Beyhakî, 1383: 216). Eski Türkçede linguistik açıdan benzerliği olan “Koca” kelimesi de halk ve yönetici nezdinde saygı duyulan kişilere verilen bir isim olarak ön plana çıkmaktadır (*Kitâb-ı Dedem Korkud*, 1916: 113). Kelimenin tam anlamıyla kökeni belli olmasa da her iki dilde de bu isim gerek halk gerekse de devlet içerisinde önemli bir makama sahip olan kişilere verildiği görülmektedir. Ancak Selçuklulara atfedilen hikâyedeki Keraküçi Hoca veya Gürcü Hoca olarak adlandırılan kişi, sıradan bir çadırıcı ustasından ibaret olduğu görülmektedir. Bundan dolayı tamamıyla uydurma bir rivayet ile ortaya çıkartılan bu kişilerin aldıkları ünvanları dahi karşılayamamaları bu soy şeceresini reddetmemize önemli bir sebeptir.

Oğuzlar ve Selçuklular hakkında yaptığı değerli çalışmalarıyla tanınan Sergey G. Agacanov, özellikle Selçuklu tarihinin erken dönem kaynaklarından biri olan Zahirüddin-i Nisâbüri’nin *Selcûknâme* adlı eserinin yanında, Reşidüddin Fazlullâh’ın *Câmiu’t-Tevârih*’ini, Hâfız-ı Ebrû’nun *Mecmau’t-Tevârih*’ini ve Muslihüddin Lârî’nin *Mirâtü’l-Edvâr ve Mirkâtü’l-Ahbâr* adlı eserini de referans olarak Selçuklulara atfedilen bu soy şeceresini doğru kabul etmektedir (Lârî, 2014: 506; Agacanov, 2002: 243-252). Agacanov’un yanlış kaynak kullanımı ve kaynaklar arasındaki benzerliği göz ardı etmesi gibi belirgin hatalardan dolayı görüşünü benimsemediğimiz bu konuda ciddi bir tenkide ihtiyaç vardır. Burada temel olarak Nisâbüri ve Reşidüddin Fazlullâh’ın eserlerinin üzerinde durmamız gerekir ki Agacanov ısrarcı bir tavırla bu müellifler üzerinden fikrini beyan etmiştir. Hâfız-ı Ebrû ve Muslihüddin Lârî’nin eserlerini

¹⁴ Togan, 1981.

¹⁵ Mesela Mesûdî Mürûc ez-Zeheb adlı eserinde, Horasan bölgesindeki reisler “Hâce/Hoca” denildiğini zikretmektedir. bk. Mesûdî, 1948: IV, 248.

dikkate almamamızın sebebi ise her iki müellifinde ortak paydası Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eseridir.

Selcûknâme, özellikle Selçuklular'ın tarihi ile ilgili olan eserlere verilen bir isimdir. Günümüze *Selcûknâme* başlığı adı altında yazılmış birçok eser ulaşmış ve bunlardan birisi de Zahirüddîn-i Nisâbü'rî'nin *Selcûknâme* adlı eseridir. Nisâbü'rî'nin eserini önemli kılan etmenlerden birisi günümüze ulaşmış ilk *Selcûknâme* eseri olmasıdır. İkinci bir etmen ise, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr* adlı eserin yazarı ve akrabası da olan müellif Muhammed b. Ali er-Râvendî'nin ifadesine göre Nisâbü'rî, Irak Selçuklu Sultanı Mesûd b. Muhammed Tapar ve Arslanşah b. Tuğrul'un hocalığını yapmış olmasıdır (Râvendî, 2020: 64). Müellifin eserinin önemli bir tarafı daha vardır ki o da bu eseri Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul adına yani doğrudan hanedan ailesinden birine ithafen yazmasıdır. Eser ilk defa İranlı araştırmacı Mirza İsmâil Han Afşâr tarafından Zahirüddîn-i Nisâbü'rî'nin *Selcûknâme*'si¹⁶ adı altında neşredilse de bunun doğru olmadığı yakın zamanlarda İngiliz araştırmacı A. H. Morton tarafından ispat edilerek, yine Morton tarafından Royal Asiatic Society Kütüphanesi'nde (Londra) bulunan asıl *Selcûknâme* neşredilmiştir (Nisâbü'rî, 2004: 23-31; Reşîdüddin, 2010: 63-66; Özgüdenli, 2013: 102-103). Mirza İsmâil Han Afşâr tarafından neşredilen *Selcûknâme*, Reşîdüddin Fazlullâh'ın haleflerinden biri olan Abdullah b. Ali Kâşânî tarafından yazılan *Zübdetü't-Tevârih* adlı eser olması yüksek kuvvetle muhtemeldir. Çünkü müellife Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinin devamının yazılması görevi verilmiştir. Abdullah b. Ali Kâşânî'de Reşîdüddin Fazlullâh'ın eserini örnek alarak *Zübdetü't-Tevârih* ve *Târih-i Olcaytu* adlı eserleri ortaya çıkarmıştır. Müellifin *Târih-i Olcaytu* adlı eseri *Câmiu't-Tevârih*'in zeyli olup 718 (1318) yılına kadar gelmektedir. *Zübdetü't-Tevârih* adlı eseri ise umumi bir tarih niteliğinde olup Hz. Âdem'den başlayarak Bağdat'ın Moğollar tarafınca alınmasına (656/1258) kadar olup biten olaylardan bahsetmektedir (Örs, 2022: 4-5). Zikrettiğimiz bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Mirza İsmâil Han Afşâr'ın neşrettiği *Selcûknâme* adlı eser, *Zübdetü't-Tevârih*'in Selçuklular bölümü olup, Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinin bir benzeridir.

Sergey G. Agacanov'un dikkat etmediği veya bilerek değinmek istemediği bir konu yukarıda da belirttiğimiz gibi Zahirüddîn-i Nisâbü'rî'nin bir Selçuklu tarihçisi olduğudur. Nisâbü'rî'nin eseri dışında diğer *Selcûknâme* eserlerine baktığımızda kati suretle Selçuklu ailesinin soyu sıradan kişilere bağlanmadığı gibi onları asil, güçlü ve takva sahibi bireyler olarak zikredilmektedirler.¹⁷ Nisâbü'rî'nin eserinin ilk satırlarına da baktığımızda bu durumun geçerli olduğunu görmekteyiz. Nisâbü'rî, Selçuklu hanedanlığı için sarf ettiği ilk sözler, “çok kalabalık, sayısız mal ve mülk sahibi, haşmetli, şevketli ve tam donanımlı muntazam bir ordu” şeklindedir (Nisâbü'rî, 2004: 5). Ancak sözde Nisâbü'rî'nin *Selcûknâme*'si olarak zikredilen esere baktığımızda ise ilk satırlarında Selçuklular'ın soyları fakir ve sıradan kişilere bağlanmaktadır. Mantıklı bir çıkarım yapacak olursak, Selçuklular adına yazılmış ve bir Selçuklu sultanına atfedilen bir kitabın girişinde böyle bir rivayetin olabileceğini düşünmek doğru olmayacaktır. Ola ki var olduğunu düşünsek dahi, müellifin böyle bir soy şeceresi vererek ailenin soyunu sıradanlaştırdığı için idam edilmiş olması veya sürgün edilmiş olması gerekirdi. Ancak görüyoruz ki Nisâbü'rî önemli bir makam elde etmiş ve Selçuklu sultanlarının hocalığını yapmıştır (Râvendî, 2020: 64; Barthold, 1990: 31-32). Öte yandan *Câmiu't-Tevârih*'te zikredilen bu soy şeceresi Reşîdüddin Fazlullâh'ı referans alan *Oğuznâme* bazlı eserler dışında hiçbir kaynakta görülmemiştir. Mesela XIII-XIV. yüzyıllarda yaşamış İranlı tarihçi Benâkitî'nin kaleme aldığı *Târih-i Benâkitî* adlı eser, *Câmiu't-Tevârih*'in bir özeti mahiyetindedir. Ancak eserin Selçuklular ile ilgili bölümüne baktığımızda böyle bir soy şeceresi ile karşılaşmamaktayız (Benâkitî, 1348: 229-230). Bundan başka Hasan-ı Yezdî de *Câmiu't-Tevârih-i Hasenî* adlı eserinin kaleme alırken sıkça *Câmiu't-Tevârih*'ten yararlanmasına rağmen Selçuklular ile ilgili böyle bir soy şeceresi vermediği gibi onların han soyundan geldiklerini zikretmektedir. Ayrıca yine aynı müellif, Gazneli Sultan Mahmûd'un Selçuk oğullarına yazdığı mektupta, “Bilsinler Selçuk ve evlatları, onun temiz soylu büyükleri” şeklinde bir ifadenin geçtiğini zikrederek yine Selçuklu ailesinin soylu bir şecereye sahip olduğuna işaret etmektedir

¹⁶ Zahirüddîn-i Nisâbü'rî, *Selcûknâme*, nşr. Mirza İsmâil Han Afşâr, Tahran 1332 hş.

¹⁷ “Tarihlere baktım ve bakanlarca da bilinmektedir ki, bunların zamanında olan nizam ve intizam, adalet ve doğruluk, uğur ve bereket ve Peygamber şeriatına riayet ve halkı himaye, geçmiş padişahlar zamanında olmamıştır ve bunlar gibi temiz kalp ve inançlı şahlar gelmemiştir. Allah devlet ve saltanatlarını daim ve kıyamete kadar devam ettirsin” (Ahmed b. Mahmûd, 1977: II, 157) Ayrıca bk. Bûndârî, 1889: 5; Râvendî, 2020: 85; Yezdî, 1909: 17; *Târih-i Âl-i Selcûk*, 1378: 40-41; Aksarâyî, 1944: 10-11; İbn Bîbî, 1996: I, 21.

(Hasan-ı Yezdi, 1399: 42, 45). Sonuç olarak Agacanov'un Nisâbü'rî'nin *Selcûknâme*'si adı altında basılmış ve ilim bakımından hiçbir değeri olmayan *Câmiu't-Tevârih*'e ait bu kısmı referans alarak bu soy şeceresini kabul etmiş olmasının yanı sıra, bu konuda kaynaklar arası bir karşılaştırma yapmaması ve zikrettiği diğer kaynakların aslında *Câmiu't-Tevârih*'in bir parçası olduğuna dikkat etmemiş olması gibi sebeplerden ötürü, yazarın bu konuda merhum Zeki V. Togan gibi büyük bir hataya düştüğünü göstermektedir. Sayın Togan'ın eserini kaleme aldığı dönemleri göz önüne alırsak, kaynakların sınırlı olduğunu ve bundan dolayı böyle bir hataya düştüğünü anlayışla karşılayabiliriz.¹⁸ Fakat Agacanov'un geniş çaplı bir kaynak yelpazesi olmasına rağmen bu konuda başka ana kaynaklara başvurmuyarak sözde bir *Selcûknâme* eserine ve *Câmiu't-Tevârih* bazlı eserlere bakmış olması pek de anlayışla karşılanacak bir durum değildir.

Bu konuda önemle üzerinde durmamız gereken bir diğer konuda, *Câmiu't-Tevârih*'i referans alarak kaleme alınan *Oğuznâmeler*'in, Reşidüddin Fazlullâh'ın *Oğuznâme*'si ile karşılaştırılmasıdır. Bu *Oğuznâme*'ler yukarıda da zikrettiğimiz gibi Yazıcızâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Enverî'nin *Düstûrnâme-i Enverî*, Bayatî Hasan b. Mahmud'un *Câm-ı Cem-Âyîn*, Salır Baba Gulalıoğlu'nun *Oğuznâme* adıyla meşhur olan *Târîh-i Salır Baba* ve Bayburtlu Osman'ın *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* adlı eseridir. Zikrettiğimiz bu eserlerin hepsinde Selçuklular'ın nesepleri ile ilgili bilgilere yer verildiğini görmekteyiz. Bayatî Hasan *Câm-ı Cem-Âyîn* adlı eserinde Selçuklular'ın nesebi hakkında; *Han evladından Selçuk b. Dukak Ertuğrul b. Lokmân hann Tok Timur İbn-i Kerekici Hâce* ifadelerini zikrederken (Bayatî Hasan, 1331: 36), Salır Baba ise Reşidüddin Fazlullâh'ın *Oğuzname*'sini özetleyerek, "*Selcuk Kınık boyundan, Aluci hocanın oğlu Toksurmuş'ın neslindendir*" şeklinde bir soy şeceresi rivayet etmektedir (Salar Baba, 2022: 262, 427). Öncelikle Salır Baba'nın eseri üzerinde durmamız gerekirse, birtakım farklılıklarla beraber *Câmiu't-Tevârih*'in *Oğuznâme* bölümünün bir kopyası olduğu görülmektedir. *Câmiu't-Tevârih*'ten farklı olarak "Keraküçi Hoca" yerine "Aluci Hoca" ismi zikredilmiştir. Bir farklılık daha vardır ki o da Salır Baba'nın aslında Selçuklular'ın nesepleri hakkında bir nevi Reşidüddin Fazlullâh'ın rivayetine ortaklık etmediğini göstermektedir. Reşidüddin Fazlullâh'ta, "*Oğuz soyundan padişahlar beş evladın neslinden gelir. Birinci Kayı, Yazar, Eymür, Avşar ve Beğdili. Bu boylardan başkasından padişah gelmemiştir. Salgurluların hikâyesi şöyledir*" şeklinde geçen bölüm (Reşidüddin, 2005: 94-95; Togan, 1982: 77), Salır Baba'nın *Oğuznâme*'sinde, "*Oğuz soyundan olan padişahlar onun neslindendir. Kayı, Yazır, Eymür, Ovşar/Evşer, Bekdili ve Salgurlar'ın hikâyeleri şudur*" şeklindedir (Salar Baba, 2022: 262, 427). Salır Baba, Reşidüddin Fazlullâh'ın eserinde geçen ifadelerin nerdeyse hepsini aynı şekilde yazmış olmasına rağmen bu bölümde değişiklikler yaparak bu rivayete ortaklık etmediği açık bir şekilde tespit edilebilmektedir.

Bayatî Hasan'ın *Câm-ı Cem-Âyîn*'in adlı eserine gelirse, müellif Reşidüddin Fazlullâh'ın rivayetine birtakım eklemeler yaparak aynı şekilde zikretmiştir. Bayatî Hasan eserinin kaynağını zikretmemiş olsa da Fahrettin Kırzioğlu'na göre Bayatî Hasan'ın elindeki *Oğuznâme* "Moğol yazısı" olarak bilinen Uygur yazısı ile yazılmıştır (Bayatî Hasan, 1949: 374). Reşidüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinin bazı bölümlerinin Moğolca yazıldığı bilinmektedir (Şeşen, 1993: 132). Bundan dolayı Bayatî Hasan eserinin kaynağını zikretmese de bu kaynağın *Câmiu't-Tevârih* olduğu aşîkârdır. Ancak böyle bir soy şeceresi nakletmesine rağmen ilk sözlerine; *han evladından* şeklinde başlamış olması, Bayatî Hasan'ın Reşidüddin Fazlullâh gibi Selçuklular'ın neseplerini sıradan kişilerden gelmediğini düşündüğünü göstermektedir. Öte yandan Bayatî Hasan'ın naklinde geçen "Tok Timur" ismi Mehmed Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihan-Nümâ* ve İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt* adlı eserinde de geçmektedir. Müelliflerin Oğuz Han'a kadar götürdükleri Osmanoğulları'nın bu soy ağacında "Tok Timur" ismini de zikretmiş olmaları, bu kişinin sıradan kişilerden olduğunu gösteren nakle ters düşmektedir (Neşrî, 1949: I, 54; İdrîs-i Bitlisî, 2008: I, 79).

Enverî tarafından kaleme alınan *Düstûrnâme-i Enverî* ve Yazıcızâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri, yukarıda da sıkça belirttiğimiz gibi bir *Oğuznâme* örneğidir. Enverî, Selçuklular hakkında bilgi verirken sözlerine ilk olarak "*Türkistan hanı olan Lokmân*" şeklinde başlarken (*Düstûrnâme-i Enverî*, 1928: 6) buna paralel olarak Yazıcızâde Ali ise, "*Kınık uruğundan Lokmân Han'ı hükümdar yaptılar. Çünkü o, hanlık etmiş kişilerin soyundandır*" ifadelerini kullanmaktadır (Yazıcızâde Ali, 2017: 29). Enverî'nin eserinin önemli bir noktası vardır ki o da Selçuklular ile ilgili bilgileri, Selçuklu dönemi tarihçisi Garsünnî'me

¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, Zeki V. Togan'ın ileri sürdüğü bu görüşe karşılık olarak sayın profesörü oldukça ağır bir şekilde eleştirmiş ve bu konuda çalışmamızda da önemli derecede istifade ettiğimiz kısa bir eser kaleme almıştır. Geniş bilgi için bk. Kafesoğlu, 1955: 1-34.

lakaplı Muhammed b. Hilâl b. Muhassin es-Sâbi'nin günümüze ulaşmayan *Uyûnü't-Tevârih* adlı eserinden almış olmasıdır (Sevim, 1996: 387). Bundan dolayı Selçuklular ile ilgili verdiği bilgilerin erken dönem kaynaklarına dayanması, Enveri'nin ifadelerini daha değerli kılmaktadır. Bir diğer *Oğuznâme* örneği olan *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* adlı eserde de Selçuklular'ın nesebini hanlara bağlanmaktadır (Bayburtlu Osman, 2021: 20-22). Görüldüğü üzere Reşidüddin Fazlullâh'ın eserini doğrudan veya dolaylı yoldan kaynak olarak almış *Oğuznâme* bazlı eserler dahi bu soy şeceresini doğru kabul etmemektedir. Başka hiçbir erken ve geç dönem kaynaklarında denk gelemediğimiz bu hikâyeye, müellif tarafından bir meşrutiyet kaynağı olarak kabul edilen rüya kavramı da kullanılarak daha gerçekçi bir hâle dönüştürülmeye çalışılmış ve Selçuklular atfedilerek, ailenin soyu sıradan kişilere bağlamak hedeflenmiştir. Hiçbir tarihi gerçekliği yansıtmayan bu rivayet, savaş durumunda oldukları devletlerin soy şecerelerine karşı taraflı bakan İlhanlı tarihçiliğinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda dönemin kaynaklarını baz aldığımızda da yukarıda zikredilen soy kütüğü çürütülmüş olabilmektedir. İbn Hassûl tarafından kaleme alınan ve günümüze ulaşmış en erken Selçuklu tarihi eserlerinden biri olan *Kitâbü Tâfzîl-i'Etrâk* adlı eserde, Selçuklular'ın soylulardan geldiğini, başka devletler gibi köle ve sıradan kişilerden gelmediği zikredilmektedir.¹⁹ Bundan başka Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme* adlı eserinde,²⁰ Hamdullah el-Müstevfi el-Kazvîni'nin, *Târih-i Güzîde*'sinde,²¹ Fahrî-i Herevî'nin *Ravzatu's-Selâtin* adlı eserinde,²² Hândmîr'in günümüze ulaşmayan *Meliknâme*'den atıfla²³ *Düstûrî'l-Vüzerâ* ve *Habîbü's-Siyer fî Ahbârî Efrâdi'l Beşer* adlı eserlerinde,²⁴ Mîr Yahyâ Kazvîni, *Lübbü't-Tevârih*'inde,²⁵ Müntecebüddin Bedî'nin *Atebetü'l-Ketebe* adlı eserinde,²⁶ Hasan-ı Yezdî'nin *Câmiu't-Tevârih-i Haseni*²⁷ ve Yahudi asıllı müverrih Rabbi Joseph ben Joshua ben Meir'in *Chronicles*²⁸ adlı eserinde Selçuklular'ın soylarının asil bir ailede geldiği nakledilmektedir. Öte yandan üzerinde önemle durduğumuz Reşidüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinde geçen bir bölüm, konunun ehemmiyeti için önemlidir. Selçuklular'ın, Gazneli Devleti'nin ellinde bulunan topraklara göç ettiklerini öğrenen Sultan Mesûd, onlardan vergi istemek suretiyle bir elçi gönderir. Elçiye Selçuklular'ın cevabı, *"biz kendi insanımıza para veriyoruz, çünkü biz kral soyundan geliyoruz"* diyerek vergi vermeyi reddetmişlerdir (Reşidüddin, 1999: 13; Togan, 1982: 76). Görüldüğü üzere Reşidüddin Fazlullâh, Selçukların han soyundan geldiklerine dair sözlerine karşın ilk dönem Selçuklu ailesi hakkında zikrettiği rivayetlerin tersine bu konuda herhangi ters bir söylemde bulunmayarak sessiz kalmayı tercih etmiştir. Selçuklu ailesinin soylarını hanlara dayandırma olayının bir benzerini Ebû'l-Ferec'in eserinde de görmekteyiz. Selçuklular'ın Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh'a ithafen yazdıkları mektupta, Gaznelilere karşı aldıkları zaferler sonucunda hükümdarlıklarını ilan ettiklerini, onlar gibi köle değil, hür insanlar ve Hun kralları soyundan geldiklerini ifade etmişlerdir (Ebû'l-Ferec, 1945: 299). Bundan başka *Meliknâme*'den atıfla Mîrhând, Selçuk Bey'in kendilerine İslâm dinini öğretmeleri için gönderilecek kişilerin yüksek mevkilerde bulunan kişilerden

¹⁹ "Allah başarısını daim kılsın! Bu Sultan'ın (Tuğrul Bey'in) nesebine (soyuna) gelince, başkaları gibi, onun nesebinin köle olmuş bir memlûke veya sönük birine bağlanmaması şeref olarak ona yeter" (İbn Hassûl, 1940: 4-50). Müellif bu naklinde köle olmuş bir soydan geldiklerini kastettiği kişiler Gazneliler'dir. Gazneliler Devleti'nin temellerini atan Alp Tegin ve asıl kurucusu olarak kabul edilen Sebük Tegin, Sâmanî Devleti ordusunda gulâm idiler. Geniş bilgi için bk. Merçil, 1989: 525; 2009: 262.

²⁰ "Allah ulu Sultan'ı ailesinde bulunan hükümdarlık ve liderlik olmak üzere iki asil ilkeden yaratmıştır" (Nizâmülmülk, 1891: 7; a.e., 1310: 6).

²¹ "Selçuklular Afrâsiyâb soyundandır. Târih-i Ebû'l-Ala'ya göre, o kavmin otuz dördüncü babası Afrâsiyâb'dır" (Kazvîni, 1387: 426).

²² "Selçuk'un soyu otuz dört kuşak geriye Türk olan Efrâsiyâb'a uzanmaktadır" (Fahrî-i Herevî, 1347: 13; a.e., 1345: 11).

²³ XV-XVI. yüzyıllarda yaşamış İranlı tarihçi Hândmîr, *Habîbü's-Siyer fî Ahbârî Efrâdi'l Beşer* adlı eserinde Selçuklular ile ilgili olan bölümün ilk satırlarını Timurîlular devri tarihçisi Mîrhând'ın *Ravzatü's-Safâ* adlı eserinden aldığını dile getirmektedir. bk. Hândmîr, 1380: II, 479; 1317: 147.

²⁴ Hândmîr, Selçuklular'ın soylarının saygın kumandanlardan geldiğini ve Hazar ovalarının hâkimi olan Yabgu'nun emrinde olduklarını nakletmektedir. Hândmîr, 1380: II, 479; 1317: 47.

²⁵ "Selçuklu boyu çoktu ve soyları Afrâsiyâb'a ulaşmıştı" (Yahyâ Kazvîni, 1314: 104).

²⁶ "O yerlerin ileri gelenleri, soyluları, büyükleri ve tebaasından oluşan cemaat, Allah'ın buyruğuna itaat ederler" (Müntecebüddin Bedî, 1329: 33).

²⁷ "Bukâk (Dukak) mevki ve mertebe olarak hân soyundan (hân b. hân) olup Türkistân topraklarında hükmü geçen mert, cesur, akıllı, feraset sahibi ve tedbirli birisiydi" (Hasan-ı Yezdî, 1399: 42).

²⁸ "Hükümdar soyundan olan Selçuk, adil bir adamdı" (Rabbi Joseph, 1835: I, 27).

olması gerektiğini özellikle belirtmiş olması yine Selçuklu ailesinin sıradan kişiler olmadıklarını göstermektedir.²⁹ Verilen nakillerden de anlaşılacağı üzere, daha devletlerini kuramadıkları yani bölgede tam anlamıyla güçlü bir konuma gelemedikleri bir dönemde dahi, kendi soylarını sıradan kişilere değil seçilmiş kişilere ithaf etmekten ve eş değer görmekten geri durmamışlardır.

Reşidüddin Fazlullâh'ın Selçuklu ailesi için zikrettiği şecereyi taraflı bir bakış açısıyla yazdığını, onun ailenin mensup olduğu Oğuz boyuna bakış açısı üzerinden de kanıtlamak mümkündür. Selçuklular'ın Kınık boyuna mensup olduklarını ilk zikreden müellif Kâşgarlı Mahmud olmuştur. Müellif, *Dîvânü Lugâti't-Türk* adlı eserinde ²²³⁰ Oğuz boyu zikretmiş³¹ ve ilk sıraya Kınıkları koyarak “*zamanın hakanları bunlardır*” demiştir (Kâşgarlı Mahmud, 1985: I, 55). Böylece ilk defa bir Oğuz boyu XI. yüzyılda zikredilmeye başlanmıştır. Reşidüddin Fazlullâh ise Kâşgarlı Mahmud'dan farklı olarak 24 Oğuz boyunun olduğunu zikretmiş ve sıralama olarak Kınık boyunu son sıraya koyarak Kınıkları pek de önemsememiştir. Ayrıca müellif Kınık boyunun “*her yerde yüce*” manasını taşıdığını söylemesinin yanı sıra damgasının şeklini de vermektedir (Reşidüddin, 1338: I, 43; Togan, 1982: 50-52). Ebülğazi Bahadır Han ise 24 Oğuz boyunu zikrederek, Reşidüddin Fazlullâh naklettiği gibi Kınıkları son sırada göstermektedir (Ebülğazi Bahadır Han, 1958: 37). Bundan başka Osmanlı sultanı II. Murad dönemi tarihçisi Yazıcızâde Ali ise Reşidüddin Fazlullâh'ın zikrettiği boy sıralamasına sadık kalarak³² Kınıkları 24. Oğuz boyu olarak zikretmektedir (Yazıcızâde Ali, 2017: 22). Fahreddin Mübârek Şah ise *Şecere-i Ensâb-ı Mübârek Şâh* adlı eserinde Kınık boyunu hareketli bir şekilde nakletmektedir.³³

Kâşgarlı Mahmud'un Kınık boyunu ilk sıraya koymasının sebebi, hanedanlıkla aynı dönemde yaşamış olması ve devletin dönemdeki en iyi güç olmasından kaynaklı olarak açıklanabilir. Reşidüddin Fazlullâh'ın ise boy sıralamasını, İslâmiyet'ten önceki dönemde Oğuz boylarının sahip oldukları siyasî ve toplum nezdindeki mevkillere göre tertip edildiği düşünülmektedir (Sümer, 2022a: 417). Ancak Reşidüddin Fazlullâh'ın zikrettiği bu boy sıralamasının diğer müelliflere nazaran çok farklı bir bakış açısıyla yazıldığını düşünmekle beraber, bir hanedanlığın soyunu sıradan kişilere dayandırma çabasından ötürü de geldiğini düşünmekteyiz. Bundan dolayı Reşidüddin Fazlullâh'ın zikrettiği bu boy sıralamasının Selçuklu ailesi için arka planın da farklı bir amaç barındırdığını düşündüğümüzden bu konuyu detaylı bir şekilde incelememiz gereklidir. Elbette bu boy sıralamasında takıldığımız nokta, Kayılar'ın neden ilk sırada olduğu ya da Kınıklar'ın neden ilk sırada değil de son sırada olduğu konusu değildir. Zaten tarihi açıdan bir boy sıralaması vermemiz pek de mümkün değildir. Kınık boyundan Selçuklular'ın zayıflaması ve daha sonra Osmanlı hanedanlığının güçlenmesi ile paralel olarak Kayı boyu daha ön plana çıkmıştır. Yani Orta Çağ döneminde hangi Türk devleti daha güçlü ise onun mensup olduğu boy daha ön plana çıkmaktaydı. Buradaki temel amacımız belirttiğimiz gibi boy sıralamasından ziyade, Reşidüddin Fazlullâh'ın Kınık boyu üzerinden Selçuklu ailesinin soylarını sıradan kişilere dayandırmasındaki amacının ne olduğunu açıklamaktır.

Reşidüddin Fazlullâh, Kınık boyunu son sırada göstermesinin yanı sıra ne padişah çıkaran boylar arasında ne de yabgu beyleri arasında göstermektedir.³⁴ Reşidüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinden ve özellikle eserin II. cildinde bulunan *Târîh-i Oğûzân ve Türkân* bölümünden yararlanan Ebülğazi Bahadır Han ise, *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde Selçuklular'ın Kınık boyundan olduğunu tasdiklemiş ancak

²⁹ “Benim bu tarafa gelmemin sebebi hayırlı bir iş için; İslâm ehlinin yoluna girmek ve İslâmiyet'i kabul etmek içindir. Şimdi dileğimiz odur ki; bilge ve ulemanın önden gelenlerinden biri, bize Kur'an'ı, iman ve İslâm'ın hakikatlerini öğretmek için bu tarafa gönderilsin” (Mîrhând, 1338: IV, 236-237).

³⁰ V. V. Barthold, Kâşgarlı Mahmud'un zikrettiği 22 boyu referans alarak, Oğuz boylarının o dönemlerde (XI. yy.) 22 tane olduklarını tahmin etmektedir. Reşidüddin Fazlullâh ise zikrettiği 24 Oğuz boyunun daha başlangıçtan beri aynı olduğunu zikretmektedir. bk. Barthold, 1963: II/1, 574.

³¹ Kâşgarlı Mahmud'un zikretmediği diğer iki boy Kızık ve Karkın boylarıdır. Kâşgarlı Mahmud, bu boyların isimlerini dile getirmemiş olmasının yanı sıra Oğuz boylarından da sayılamayacaklarını zikretmektedir (Kâşgarlı Mahmud, 1985: I, 55-58). Ancak her iki boyyla ilgili Anadolu'da oymak ve yer adlarının olması Kâşgarlı Mahmud'un bu konuda yanlış bir tespitte bulunduğu göstermektedir. bk. Sümer, 2007: 329; 2022b: 541-542; 2001: 498-499.

³² “Kara Han'ın oğlundan gelen Oğuz kolu ve onunla birlik olan bazı akraneları ve amca çocuklarından oluşan kol *Oğuznâme* ve *Câmiu't-Tevârih*'te detaylı olarak anlatılır” (Yazıcızâde Ali, 2019: 90).

³³ *فتی* Fahreddin Mübârek Şah, 1927: 47.

³⁴ Reşidüddin Fazlullâh, Yabgu çıkaran boylar olarak Kayı, Yazar, Eymür, Avşar ve Beğdili boylarını zikretmektedir. bk. Reşidüddin, 2005: 94-95; Togan, 1982: 77.

onların kendilerini han soyuna dayandırmalarının doğru olmadığını sert bir tavırla dile getirmiştir.³⁵ Gerek Reşidüddin Fazlullâh'ın gerekse de Ebûlgazi Bahadır Han'ın Selçuklu ailesine bakış açıları aynı olduğu görülmektedir. Her iki müellifte Selçuklular'ın soylu kişilerden gelmediğini sert bir dille veya başka kaynaklarda hiçbir şekilde denk gelinemeyen rivayetlerle doğrulamaya çalışmışlardır. Her iki müellifin ortak bir tarafı vardır ki bu durum konunun açığa kavuşması bakımından önemlidir. Reşidüddin Fazlullâh, İran'da kurulan bir Moğol devleti olan İlhanlılar Devleti'nde meşhur bir vezir idi (Özgüdenli, 2008: 19). Ebûlgazi Bahadır Han'ın soy şeceresine de baktığımız zaman, nesebi baba ve anne tarafından Cengiz Han'a dayanmaktadır (Kafalı, 1994: 358). Bir ayrıntıya daha dikkat çekmek gerekirse, Reşidüddin Fazlullâh'tan *Câmiu't-Tevârih* adlı eserini kaleme almasını isteyen kişi, hizmetinde bulunduğu İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'dır. Gâzân Han'ın Reşidüddin Fazlullâh'tan bu eseri yazmak istemesinin ana sebebi, soydaşlarını ve kendi dönemini yücelterek ileri nesillere bunu öğretmektir. Mesela Yazıcızâde Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserini kaleme alma amacı yine bu sebepten ötürüdür.

İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'ın kendi döneminde dış politikada uğraştığı meselelerden biri de Türkiye Selçuklu Devleti olmuştur. Selçuk Bey'in büyük oğullarından bir olan Arslan Yabgu'nun torunu Süleyman Şah tarafından 1075 yılında kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, 1243 yılında Moğollarla giriştikleri Köseadağ savaşında ağır bir yenilgi alarak yıkılma sürecine girmişlerdir. Bu tarihten itibaren de Türkiye Selçukluları, İlhanlı Devleti'nin kontrolüne girmiştir.³⁶ Siyasî ve ekonomik olarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kontrol altına alan İlhanlılar, kültürel alanda da üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Bu üstünlük kurma çabaları yalnız askerî harekâtlar veya ekonomik yaptırımlarla kalmayarak kendileri tarafından kaleme alınan tarih kitaplarına da yansımıştır. Reşidüddin Fazlullâh tarafından kaleme alınan *Câmiu't-Tevârih* adlı eserde bu duruma en güzel örnektir.

Reşidüddin Fazlullâh'ın Kınık soyunu son sırada göstermesinin ve bu boyu görmezden gelmesinin temel sebebi İlhanlılar'ın Selçuklu ailesi üzerinde üstünlük kurma çabasından başka bir şey değildir. Reşidüddin Fazlullâh, Kınık boyunu görmezden gelmesinin yanı sıra Selçuk ailesi için zikrettiği şecere de bu siyasî harekâtın bir örneğidir. Reşidüddin Fazlullâh başarılı bir vezir olmasının yanı sıra *Câmiu't-Tevârih* adlı eserinde verdiği bilgilerin genişliği ve doğruluğu bakımından Orta Çağ'ın en önemli tarihçilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak Selçuklu ailesinin ilk dönem tarihleri hakkında verdiği bilgilerin doğruluğu çok şüpheli olmasının yanı sıra yanlış bir tarihçilikte izlediği ortadadır. Elbette bu şekilde bir yol izlemiş olması onun tarihçiliğine karşı bir şüphe ile yaklaşmamıza sebep olmamıştır. Reşidüddin Fazlullâh da her devlet tarihçisi gibi, hizmetinde bulunduğu hükümdarın soyunu yüceltmek ve savaş durumunda oldukları devletleri güçsüz göstermek görevlerinden biri olmuş, bunu da eserinde açık bir şekilde göstermiştir.³⁷

Selçuk ailesinin Kınık boyundan geldiğini zikreden ve boy sıralamasında ilk sırada göstererek, onların padişahların soyundan olduğunu nakleden bir diğer müellif de Türk asıllı tarihçi Bedreddin el-Aynî'dir (Aynî, 1988: 20-21; 1370: 10). Aynî'nin Kâşgarlı Mahmud gibi 22 Oğuz boyu zikretmesi ve ilk sıraya Kınıkları koyması, onun bu bilgileri Kâşgarlı Mahmud'dan aldığı şeklinde bir görüş ortaya çıkarmıştır.³⁸ Müverrih Aynî, bu bilgileri ister Kâşgarlı Mahmud'dan almış olsun isterse de başka bir kaynaktan almış

³⁵ “Selçukîler Türkmen olup, kardeşiz diyerek, Oğuz ülkesine ve halka faydası dokunmadı. Padişah olunca, Türkmen'in Kınık uruğundanız. dediler. Padişah olduktan sonra Efrâsiyâb'ın bir oğlu Keyhüsrev'den kaçıp, Türkmen'in Kınık uruğunun içine varıp burda büyüüp kalmıştır, biz onun oğulları ve Efrâsiyâb'ın neslinden oluyoruz, diyip, atalarını sayıp, otuz beş göbekte Efrâsiyâb'a erişirdiler. Oğuz ülkesi Kükem Bakuy ile Serenk'ten sonra, kendi başına, padişah çıkarp oturamadılar...” (Ebûlgazi Bahadır Han, 82).

³⁶ İlhanlı Devleti'nin kurucu olan Hülâgû öldüğü zaman (8 Şubat 1265) İlhanlı Devleti'nin sınırları Amuderya'dan Fırat'a ve Kafkasya'dan Belûcistan'a kadar uzanmaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti ile küçük Ermenistan Krallığı da bağımlı devletlerini oluşturmaktaydı. bk. Yuvalı, 2000: 102.

³⁷ Bu durumun en güzel örneğini Selçuklu Devleti'nde de görmekteyiz. Sultan Tuğrul zamanında divan reisliği görevini yapmış İbn Hassûl, Sultan'ın emriyle Kitâbü Tafzîlî'l-Etrâk adlı bir eser kaleme almıştır. Bu eserin yazılış amacı, Selçuklu Devleti'nin savaş durumunda oldukları Gazneliler ve Büveyhîler'e karşı soylarını üstün göstermektir. Eserde ilk olarak Türkler'in özellikleri anlatılmış, onların kırlarda ve çöllerde yaşadıklarını, cesaretleriyle diğer toplumların arsında nam saldıklarını ve fırsatı buldukları anda hükümdarlığı ele geçirmeye çalıştıkları nakledilmiştir. Ardından Sultan Tuğrul'a methiyeler sunularak, savaş hâlinde oldukları Şii Büveyhî ve Gazneli Devleti'nin soylarının sıradan kişilerden geldiğini Selçuk ailesinin bu devletlerden daha soylu bir şecereye sahip olduğu zikredilmiştir. bk. Kucur, 1999: 29.

³⁸ Bu konu hakkındaki değerlendirme için bk. Çetin, 2008: 483-490.

olsun, onun Oğuz idari yapısından haberdar olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Aynî, Oğuzlar'ın Bozok ve Üçok şeklinde gruplara ayrıldığını zikretmesinin yanı sıra Anadolu'da ve Suriye bölgesinde yaşayan Türkmen grupların Sultan Alparslan zamanında geldiğini de bilmektedir (Aynî, 1988: 26). Bundan dolayı İslâmiyet öncesi ve sonrası Türk zümreleri hakkında güvenilir bilgilere sahip olması onun çağdaş müverrihlerin aksine Kınıklar'ı ilk sıraya koyması, Selçuklu ailesinin soylarının Reşîdüddin Fazlullâh ve Ebûlgazi Bahadır Han'ın eserlerinde zikredildiği gibi sıradan olmadığına bir delil olarak kabul edilebilir.

3. Sonuç

Türk-İslâm tarihinde büyük izler bırakmış olan Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'da, Azerbaycan'da, Ortadoğu bölgesinde ve Hazar ülkesi çevresinde, Türkler'in kalıcı bir şekilde yerleşmesine ön ayak olmuşlardır. Hun diyarlarından geldikleri söylenen Selçuklu ailesi, beraberinde getirdikleri Oğuz geleneklerini gittikleri her coğrafyaya taşıyarak kendilerinden sonra kurulacak olan Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı devletlerine intikal etmesini sağlamış ve böylece yüzyıllardır var olan Türk geleneklerinin gelecek nesillere aktarılmasına olanak sağlamışlardır. Oğuzlar'ın 24 boyundan biri olan Kınık uruğuna mensup olan Selçuklular'ın bu boydan geldiğine dair hiçbir şüphe olmamasına karşın var oldukları sahalarda yazılı tarihin gelişmemesinden dolayı ve de devletlerini kurmadan önce yaşadıkları siyasî ve kültürel olayları kaleme almamış olmamaları sebebiyle, erken dönem tarihleri hakkında kaynaklarda yetersiz ve karmaşık bilgiler mevcuttur. Var olan bilgilerin de kendi aralarındaki tutarsızlıkları ve abartılı söylemleri, ailenin ilk dönemleri hakkındaki bilgilerin güvenilirliğini zayıflatmış ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ailenin bilinen en eski üyesini kaynaklar vasıtasıyla "Demir yaylı" ünvanı ile bilinen Dukak adında bir beyin olduğunu tespit edebiliyoruz. Ancak buna karşın *Câmiu't-Tevârih* adlı eserin müellifi olan Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, Selçuklu ailesinin şeceresini Dukak'tan daha da eskiye götürerek, Keregüci Hoca adındaki bir çadır ustasına dayandırmıştır. Müellifin rivayet ettiği yersiz ve hiçbir tarihi gerçekliğe dayanmayan bu soy şeceresini referans alan Zeki V. Togan, İbn Fadlân ve *Oğuznâme*'nin Seyyid Lokmân varyantında geçen bir bölümü de alarak Keregüci Hoca dayandırılan bu soy silsilesini doğru kabul etmiştir. Ancak Togan'ın Selçuklu ailesinin erken dönem tarihi hakkında bilgi veren hiçbir kaynağa bakmayarak XVI. yüzyılda kaleme alınmış bir eseri referans almış olması bu konudaki araştırmasının yetersiz olduğunu göstermektedir. Yine merhum Zeki V. Togan gibi Reşîdüddin Fazlullâh'ın zikrettiği soy şeceresini doğru kabul eden Sergey G. Agacanov'un dayanak noktası ise Zahîrüddîn-i Nîsâbü'rî'nin *Selcûknâme* adlı eseri olmuştur. Ancak araştırmacının bu konuda sıklıkla kullandığı Nîsâbü'rî'nin *Selcûknâme* adlı eseri olarak neşredilen kitabın yapılan son çalışmalarda aslında Abdullah b. Ali Kâşânî tarafından kaleme alınan ve Reşîdüddin Fazlullâh'ın *Câmiu't-Tevârih* eserinin bir benzeri olarak kabul edilen *Zübdetü't-Tevârih* adlı eser olduğu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı Agacanov'un Selçuklu ailesinin menşei hakkında öne sürdüğü tüm hüsusların sağlam kaynaklara dayanmayan yersiz görüşler olduğu tespit edilebilmektedir.

Reşîdüddin Fazlullâh'ın böyle bir soy şeceresi vermesinde yatan en önemli sebep hizmetinde bulunduğu devletin Selçuklular ile savaş halinde olmasında yatmaktadır. Öte yandan kendisini referans alarak eserlerini kaleme alan diğer *Oğuznâme* müellifleri bu soy şeceresini zikretseler de Selçuklu ailesinin hanlardan geldiklerine dair görüşlerini de aktarmışlardır. Ayrıca Reşîdüddin Fazlullâh, Selçuklu tarihini eserinde zikrederken ilk dönemleri hakkındaki bilgilerin nerdeyse tamamını erken dönem kaynakları arasında yer alan Zahîrüddîn-i Nîsâbü'rî'nin *Selcûknâme* adlı eserinden almıştır. Ancak Nîsâbü'rî'nin eserine baktığımızda Selçuklu ailesi için böyle bir soy şeceresi olmadığı gözükmektedir. Dolayısıyla tüm bu hususlar göz önüne alındığında Reşîdüddin Fazlullâh'ın zikrettiği bu soy şeceresinin kendi siyasî emelleri doğrultusunda yazdığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Türk devlet geleneklerine tamamen ters olan bu soy silsilesi hiçbir tarihi gerçekliği yansıtmayan, sonradan uydurulmuş bir rivayet olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynaklar

1. Kaynak Eserler

Ali b. Hüseyin Mesûdî (1948). *Mürûc ez-Zeheb*. Cilt IV. (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd). Kahire.

- Anonim (1978). *Târih-i Âl-i Selcûk der Ânâtûlî*. (Thk. Nâdire Celâlî). Tahran.
- Anonim (1981). *Târih-i Sistân*. (Thk. Muhammed Tâki Bahâr). Tahran.
- Azîmî (2006). *Târîhu'l-Azîmî*. (Thk. Ali Sevim). Ankara.
- Bayatî Hasan b. Mahmud (1331). *Câm-ı Cem-Âyîn*. (Thk. Ali Emîrî, İstanbul.
- Bayatî Hasan b. Mahmud (1949). *Câm-ı Cem-Âyîn (Osmanlı Tarihleri içinde)*. (Sad. Fahrettin Kırzioğlu), İstanbul.
- Bedreddin el-Aynî (1370). *er-Ravzü'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*. (Thk. Muhammad Zahid Al-Kifsarî). Kahire.
- Bedreddin el-Aynî (1998). *es-Seyfû'l-Mühenned fî Sîreti'l-Meliki'l-Mü'eyyed*. (Thk. Fehim Muhammed Şeltût ve Muhammed Mustafa Ziyâde). Kahire.
- Benâkitî (1348). *Târih-i Benâkitî*. (Thk. Ca'fer Şuâr). Tahran.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1975). *Osmanlı Müellifleri*. Cilt III. (Haz. İsmail Özen). İstanbul: Meral Yayınları.
- Bündârî (1889). *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra*. (Thk. M. Th. Houtsma). Leiden.
- Cemâl-i Karşî (1898). *Mülhakatü's-Surâh*. (Thk. V. V. Barthold). *Turkestan v Epoxu Mongol'skago Naşestviya*. I. St. Petersburg.
- Düstûrnâme-i Enverî* (1928). (Thk. Mükrimin Halil (Yinanç). İstanbul.
- Ebü Saîd Abdülhay b. ed-Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî (1363). *Zeynü'l-Ahbâr*. (Thk. Abdülhay Habîbî). Tahran.
- Ebü'l-Ferec (İbnü'l-İbrî) (1945). *Ebü'l-Ferec Tarihi*. (Çev. Ö. R. Doğrul). Ankara: TTK Yayınları.
- Ebü'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî (1383). *Târih-i Beyhakî*. (Thk. Kâsım Ganî ve Ali Ekber Feyyâz). Meşhed.
- Ebü'l-Mekârim el-Mekîn (1625). *el-Mecmû'ul-Mübârek*. (Thk. Thomas Erpenius). Leiden.
- Ebü'l-Mekârim el-Mekîn (1657). *Histoire Mahométane Oules Quaranteneuf Chalifer de Macine*. (Çev. P. Vattier). Paris.
- Ebülgazi Bahadır Han (1958). *Şecere-i Terâkime*. (Thk. A. N. Kononov). Moskova-Leningrad;
- Ebülgazi Bahadır Han (Tarihsiz). *Şecere-i Terâkime*. (Çev. Muharrem Ergin). İstanbul.
- Fahreddin Mübârek Şâh (1927). *Şecere-i Ensâb-ı Mübârek Şâh*. (Thk. E. Denison Ross). London.
- Fahrî-i Herevî (1345). *Tezkire-i Ravzatu's-Selâtin*. (Thk. A. Hayyâmpûr). Tebriz.
- Fahrî-i Herevî (1347). *Tezkire-i Ravzatu's-Selâtin*. (Thk. Hüsâmeddîn Râşidî). Haydarâbâd.
- Hamdullâh el-Müstevfî el-Kazvîni (1387). *Târih-i Güzîde*. (Thk. Abdülhüseyin Nevâî). Tahran.
- Hândmîr (1317). *Düstûrû'l-Vüzerâ*. (Thk. Saîd-i Nefîsî). Tahran.
- Hândmîr (1380). *Habîbü's-Siyer Fî Ahbârî Efrâdî'l Beşer*. Cilt II. (Thk. Muhammed Debîr-i Siyâkî). Tahran.
- Hasan-ı Yezdî (1399). *Câmi'ü't-Tevârih-i Hasenî (Târih-i Selcûkiyan)*. (Thk. Bülent Özkuzugüdenli). Tahran.
- İbn Bîbî (1996). *el-Evâmirü'l-Alâ'îyye fî'l-Umûri'l-Alâ'îyye*. Cilt I. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara.
- İbn Fadlân (1975). *Seyahatnâme*. (Çev. Ramazan Şeşen). İstanbul.
- İbn Fadlân (1987). *Risâletü İbn Fadlân fî Vasfî'r-Rihle*. (Thk. Sâmî ed-Dehhân). Beyrut.
- İbn Hallikân (1977). *Vefeyâtü'l-Ayân*. Cilt V. (Thk. İhsan Abbas). Beyrut.
- İbn Hassûl (1940). *Kitâbü Tazfîlî'l-Etrâk alâ Sâiri'l-Ecnâd*. (Thk. Abbas el-Azzâvî). Ankara.
- İdrîs-i Bitlisî (2008). *Heşt Bihişt*. I. (Haz. M. Karataş, S. Kaya ve Y. Baş). Ankara.
- Kâşgarlı Mahmud (1985). *Dîvânü Lugâti't-Türk*. (Çev. B. Atalay). Ankara: TDK Yayınları.
- Kerîmüddin Aksarâyî (1944). *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*. (Thk. Osman Turan). Ankara.
- Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân* (1916). (Thk. Kilisli Rıfat Bilge). İstanbul.
- Mehmed Neşrî (1949). *Kitâb-ı Cihân-Nümâ*. Cilt I. (Thk. F. R. Unat ve M. A. Köymen). Ankara.
- Mîr Yahyâ Kazvîni (1314). *Lübbü't-Tevârih*. (Thk. Seyyid Celâleddîn-i Tahrânî). Tahran.
- Muhammed b. Ali Râvendî (2020). *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*. Cilt I-II. (Çev. Ahmed Ateş). Ankara: TTK Yayınları.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând (1959). *Ravzatü's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*. Cilt IV. (Thk. Abbas Pervîz). Tahran.
- Muhammed el-Hüseyin el-Yezdî (1909). *el-Urâza fî'l-Hikâyeti's-Selcûkiyye*. (Thk. Karl Süsseheim). Leiden.
- Muslihuddîn Lârî (2014). *Mir'âtü'l-Edvâr ve Mirkâtü'l-Ahbâr*. Cilt I-II. (Thk. Seyyid Celil Sagrevaniyan). Tahran.
- Müntecbüddin Bedî (1329). *Atebetü'l-Ketebe*. (Thk. Muhammed Kazvîni ve Abbas İkbâl). Tahran.
- Neşahî (1984). *Târîhu Buhârâ*. (Thk. Muhammed Takî Müderris-i Razavî). Tahran.
- Nizâmülmülk (1891). *Siyâsetnâme*. (Thk. Ch. Schefer). Paris.

- Nizâmülmülk (1310). *Siyâsetnâme*. (Thk. Seyyid Abdürrahim Halhâlî). Tahran.
- Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (1338). *Câmiu't-Tevârih*. Cilt I. (Thk. Behmen Kerîmî). Tahran.
- Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (1999). *Câmiu't-Tevârih: Selçuklular Tarihi*. II/5. (Thk. Ahmed Ateş). Ankara.
- Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (2005). *Câmiu't-Tevârih: Târîh-i Oğûz*. (Thk. Muhammed Rûshan). Tahran.
- Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî (2010). *Câmiu't-Tevârih*. (Çev. E. Göksu ve H. H. Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sadrüddîn el-Hüseynî (1933). *Ahbârü'd-Devleti's-Selcûkiyye*. (Thk. Muhammed İkbâl). Lahor.
- Salar Baba (2022). *Oğuznâme*. (Haz. Mehmet Güler). İstanbul: DBY Yayınları.
- Seyyid Lokmân b. Hüseyin (1854). *Oğuznâme*. (Thk. J. J. Wilhelm Lagus). Helsinki: Helsinki.
- Vardan Areveltsi (1862). *History*. (Thk. Venetian Mxit'arists). Venedik.
- Yazıcızâde Ali (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi)*. (Haz. Abdullah Bakır). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yazıcızâde Ali (2019). *Oğuznâme*. (Haz. Sevim Y. Önder). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Zahîrüddîn-i Nîsâbü'rî (2004). *Selcûknâme*. (Thk. A. H. Morton). Chippenham.
- Zehebî (1984). *Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ*. Cilt XVIII. (Thk. Şuayb el-Arnaût vd.). Beyrut.

2. Tetkikler

- Anonim, (1934). Oğuz Destanından Bir Parça. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, II, 243-249.
- Agacanov, S. G. (1969). *Ocherki istorii oguzov i turkmen Srednei Azii IX-XIII vv.*, Aşhabad.
- Agacanov, S. G. (2002). *Oğuzlar*. (Çev. E. N. Necef ve A. Annaberdiyev), İstanbul: Selenge Yayınları.
- Babinger, F. (1982). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barthold, V. V. (1963). *Oçerk istorii Türkmenskogo naroda*, II/1, Moskova.
- Barthold, V. V. *Moğol istilasına kadar Türkistan*, (Çev. Hakkı D. Yıldız). Ankara: TTK Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Oğuz destan dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2019). *Oğuznâme. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. EK-2, 371-372, ss.), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bosworth, C. E. (1967). *The Islamic dynasties: A chronological and genealogical handbook*, Edinburgh.
- Cahen, C. (1948). Les Tribus Turques d'Asie Occidentale Pendant la Période Seljukide. *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 51, 178-187.
- Çetin, A. (2008). Bir Memlûk Kaynağında Yer Alan Oğuz/Türkmen Boyları ve Damgalarına Dâir Bir Değerlendirme, *Belleten*, 72(264), 483-490.
- Çınar, H. (2015). Kınıklar ve Kınık Yerleşimleri. T. Gündüz ve M. Cengiz (Ed.), *Oğuzlar (Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri)* içinde (301-320. ss.). Ankara.
- Divitçioğlu, S. (2000). *Oğuz'dan Selçuklu'ya (boy, kanat ve devlet)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Enverî, H. (1373). *İstılâhât-ı divânî devre-i Gaznevî ve Selçukî*. Tahran.
- Ercilesun, A. B. (1986). Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 34, 13-16.
- Gabain, A. V. (1950). *Altürkische grammatik*. Leipzig.
- Golden, P. B. (1990). The Oghuz Yabghu state and the Saljuk origins. Denis Sinor (Ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia* içinde (354-357. ss.). Cambridge, 354-357.
- Golden, P. B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, Wiesbaden.
- Günaltay, Ş. (1991). *İslam Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler)*, İstanbul.
- Hasan, S. A. (1965). Some Observations on the Problems Concerning the Origin of the Saljuqs, *Islamic Culture*, 39, 195-204.
- İnan, A. (1954). *Tarihte ve bugün şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kafalı, M. (1994). Ebûlgazi Bahadır Han. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 10, 258-360, ss.) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1955). *Selçuklu ailesinin menşei hakkında*. İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Selçuklular ve Selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2020). Yine Oğuznâmeler üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 69(824), 14-31.
- Kouymjian, D. K. (1969). Mxit'ar (Mekhithar) of Ani on the Rise of the Seljuqs. *Revue des Études Arméniennes*, 6, 331-353.
- Köprülü, M. Fuad (1987). Hâce. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 5/1, 20-24, ss.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Köymen, M. A. (1957a). Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu I. *DTCF Dergisi*, 15(1-3), 97-108.
- Köymen, M. A. (1957b). Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu II. *DTCF Dergisi*, 15(4), 1-107.
- Köymen, M. A. (1958). Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu III. *DTCF Dergisi*, 16(3-4), 1-42.
- Köymen, M. A. (2010). *Büyük Selçuklu imparatorluğu tarihi: kuruluş devri*. Cilt I, Ankara: TTK Yayınları.
- Kucur, S. S. (1999). İbn Hassûl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 10, 29, s.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (1989). Alp Tegin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 2, 525-2526, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2009). Sebük Tegin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, 262-263, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi*. Cilt I. Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, A. (1993). Câm-ı Cem-Âyîn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, 43, s.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (1994). Düstûrnâme-i Enverî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 10, 49-50, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2008). Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 35, 19-21, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2013). Zahîrüddîn-i Nisâbü'rî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 44, 102-103, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Safi, O. (2002). Oğuz Boyu ve 1040 Yılına Kadarki Yükselişi. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt IV, 585-594, ss.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sevim, A. (1996). Garsünni'me. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, 386-387, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (1958). X. Yüzyılda Oğuzlar. *DTCF Dergisi*, 16(3-4), 131-163.
- Sümer, F. (1959). Oğuzlara Ait Destani Mahiyette Eserler. *DTCF Dergisi*, 27(3-4), 359-456.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2001). Karkın. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, 489-499, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2007). Oğuzlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, 325-330, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2022a). Kınık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 25, 417-419, ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2022b). Kızık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 25, 541-542, ss.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şeşen, R. (1993). Câmîu't-Tevârih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, 132-134, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş*. Cilt I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, tercüme ve tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Turan, O. (2014). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü* (2016). Aşgabat.
- Yuvalı, A. (2000). İlhanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, 102-105, ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
☒ Bu çalışmanın yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uydıklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-